

УДК 658

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

Дубровська Є.В.

В статті досліджено сутність поняття «управління дебіторською заборгованістю», на основі проведення критичного аналізу й як результат запропоновано авторське бачення, ідентифіковано суб'єкт, об'єкт, предмет управління дебіторською заборгованістю, систематизовано завдання управління дебіторською заборгованістю, наведено принципи управління.

Ключові слова: управління, дебіторська заборгованість, завдання управління, принципи

Незважаючи на позитивні зрушення в економіці протягом останніх років, у наслідок світової фінансової кризи багато підприємств України вже знаходяться на межі банкрутства або у найближчому майбутньому будуть охоплені кризовими явищами, що призведе до нестабільності ринкових відносин між суб'єктами господарювання, погіршення їхнього фінансового стану та платіжної дисципліни. За таких умов значної актуальності набувають питання ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Управління дебіторською заборгованістю – це одна з найбільш актуальних проблем багатьох українських підприємств, оскільки у підприємницькій діяльності некерована дебіторська заборгованість, як правило, є однією з причин кризового стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій в царині цієї проблематики свідчить про неоднозначність точок зору вчених щодо її розв'язання. До дослідження дефініції поняття «управління дебіторською заборгованістю» неодноразово в своїх працях зверталися вчені та практики як А.М. Азріліян [1], І.М. Коренева [2], О.А. Скорба [3], Н.М. Новікова [4], Л.В. Харакоз, А.С. Вдовіна [5], О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш [6], С.М. Гоцуляк [7], В.З. Бугай та Н.О. Головка [8], Т.Е. Белялов [9]. Дослідження завдань управління дебіторською заборгованістю знайшло відображення у працях [4, 10, 11, 12, 13]. Беручи до уваги широмасштабність управління дебіторською заборгованістю, більшість перелічених праць оминають увагою комплексне дослідження теоретичних аспектів управління дебіторською заборгованістю. Враховуючи теоретичні надбання в питанні методології управління дебіторською заборгованістю, в статті ставиться за мету обґрунтування та формування понятійного апарату щодо управління дебіторською заборгованістю.

Управління – це безперервний процес, який має визначену послідовність та логіку. Якщо розглядати процес управління в часі, то можна виокремити декілька етапів: спочатку – довгострокові цілі, далі вивчення стратегії розвитку та здійснення комплексу заходів щодо їх виконання, спрямованих на реалізацію довгострокових цілей у більш скороченні строки [14, с.48]. Але, перш за все, необхідно визначитися з основними поняттями, на які будемо опиратися в процесі проведення наукового дослідження.

Коноплицький В.А. та Філіна А.І. зазначають, що управління – це процес регулювання стану економічної системи, господарського об'єкту [15, с. 470]. Тобто автори наголошують на тому, що управління являє собою вплив на об'єкт або процес з метою підтримання його в визначеному стані або зміни стану в бажаному напрямку. Білоус О.Б. стверджує, що управління – це динамічний процес щодо внесення змін у процес створення або додержання економічних правил і норм [16]. Куліков В.Г. та Рибалкіна З.М. управління розглядають як безперервний процес підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень [17].

Як зазначено у Великому економічному словнику Азріліяна А.М., управління – це процес планування організації, мотивації та контролю, необхідний для того, щоб сформувати та досягти цілей організації [1, с. 761]. Виходячи з цього визначення Азріліян А.М. під управлінням дебіторською заборгованістю пропонує розуміти прийняття рішень щодо обсягу кредитів, що надаються покупцям у вексельній або іншій формі, а також щодо умов їх надання та стягнення [1, с. 761]. З цим поглядом можна погодитися, оскільки у даному визначенні висвітленні основні етапи процесу уп-

равління дебіторською заборгованістю.

Російська вчена Коренева І.М. наголошує, що управління дебіторською заборгованістю – це система ухвалення та реалізації рішень щодо величини дебіторської заборгованості, що приводить до оптимізації грошових потоків підприємства при мінімізації сукупних витрат щодо управління дебіторською заборгованістю за певний період часу [2, с.10]. Наведене визначення є більш схожим на дефініцію поняття «кредитна політика», оскільки управління дебіторською заборгованістю передбачає не лише ухвалення та реалізацію рішень відносно величини дебіторської заборгованості, а також й формування системи кредитних умов, стандартів оцінки покупців та диференціацію умов надання кредиту, формування системи штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань та формування системи стимулювання покупців за дострокове або своєчасне погашення боргу, визначення процедури стягнення заборгованості, а також використання сучасних форм рефінансування заборгованості тощо.

О. Ареф'єва вважає, що управління дебіторською заборгованістю – це найбільш доступний та відносно швидкий спосіб поповнення рахунка підприємства грошовими коштами [18, с.73]. З цим поглядом неможливо не погодитися, але дане визначення не розкриває повного економічного змісту цього поняття, тобто зазначено який результат можна отримати у результаті управління дебіторською заборгованістю, а яким чином досягти цього бажаного результату у визначенні не представлено.

Скорба О.А. зазначає, що управління дебіторською заборгованістю передбачає прийняття управлінських рішень щодо зменшення безнадійної заборгованості з одного боку та зростання реалізації з іншого [3, с.197]. В основі даного визначення знаходиться основний принцип політики управління дебіторською заборгованістю, але вважаємо, що управління дебіторською заборгованістю повинно бути спрямовано на недопущення перетворення поточної (нормальної) дебіторської заборгованості в прострочену, а тим більше в безнадійну. Тому прийнятною є лише друга частина даного визначення.

Новікова Н.М., Харакоз Л.В., Вдовіна А.С., Топоркова О.В., Євлаш Т.О. зазначають, що управління дебіторською заборгованістю - це інтегрований процес планування, організації, координації, мотивації та контролю за станом дебіторської заборгованості, який необхідний для досягнення цілей підприємства [4, с.75; 5, с. 53; 6, с. 85].

Гоцуляк С.М. пропонує під управлінням дебіторською заборгованістю розуміти засіб забезпечення конкурентоздатності підприємства, з одного боку, та ліквідності його балансу з іншого боку [7, с. 70].

У статті Бугай В.З. та Головка Н.О. зазначено, що управління дебіторською заборгованістю підприємства передбачає прийняття управлінських рішень щодо двох протилежно спрямованих процесів: зростання боргів покупців, з одного боку, і збільшення обсягів продажу – з іншого [8, с. 61].

Представлені дефініції Новіковою Н.М., Харакозом Л.В., Вдовіною А.С., Гоцуляк С.М., Бугай В.З. та Головка Н.О. носять більш загальний характер та не розкривають основного змісту даного поняття.

Белялов Т.Е. під управлінням дебіторською заборгованістю розуміє наступні дії [9, с.33]: визначення політики надання кредиту та інкасації для різних груп покупців і видів продукції; аналіз і ранжирування покупців залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і пропонованих умов оплати; контроль розрахунків із дебіторами за відстроченими або простроченими заборгованостями; визначення прийомів прискорення погашення боргів та зменшення обсягу безнадійних боргів; розробка умов продажу, що забезпечують гарантоване надходження грошових коштів; прогноз надходжень грошових коштів від дебіторів на основі коефіцієнтів інкасації. З цією позицією можна погодитися, оскільки таке трактування дає чітке уявлення про процес управління дебіторською заборгованістю, але вищеперелічені визначення також заслуговують на увагу, оскільки в їх основу покладену головну мету управління дебіторською заборгованістю.

На основі консеквентного синтезу наведених дефініцій пропонується визначити сутність поняття «управління дебіторською заборгованістю» як процес планування, організації та контролю

дебіторської заборгованості, що спрямований на досягнення її керованого стану та недопущення виникнення некерованої дебіторської заборгованості.

Також вважаємо за доцільне сформулювати та ідентифікувати об'єкт, суб'єкт та предмет управління дебіторською заборгованістю.

Об'єктом управління є дебіторська заборгованість, тобто неоплачені юридичними та фізичними особами товари (роботи, послуги) та/або вилучені кошти з кругообігу підприємства, що мають документальне підтвердження, яке надає право на отримання боргу у вигляді грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Суб'єктом управління є фінансові менеджери, економісти підприємства. Предметом управління дебіторською заборгованістю є взаємовідносини між господарюючими суб'єктами, пов'язані з її виникненням та погашенням [19, с.26].

Управління дебіторською заборгованістю, на нашу думку, необхідне починати з формування цілей і задач управління цим активом, при цьому вони не повинні суперечити загальній стратегії підприємства. Основною метою управління дебіторською заборгованістю є мінімізація її розміру та строків інкасації боргу [10, с.198], а також максимізація прибутку підприємства шляхом управління процесами формування інкасації дебіторської заборгованості [4, с.77].

Відповідно до мети поставлені завдання та задачі управління дебіторською заборгованістю, що визначаються в працях українських та російських вчених, але цим працям властива неоднозначність.

Так, Г.Г. Кірейцев основними завданнями управління дебіторською заборгованістю вважає [11, с.213]:

1. Сприяння зростанню обсягу продажу шляхом надання комерційного кредиту й тим самим зростання прибутку;
2. Підвищення конкурентоздатності за допомогою відстрочки платежів;
3. Визначення рівня ризику неплатоспроможності покупця;
4. Розрахунок планового розміру резерву сумнівних боргів;
5. Надання рекомендацій по роботі з фактично або потенційно неплатоспроможними покупцями.

В процесі управління дебіторською заборгованістю Коваленко Л.О. пропонує вирішувати наступні задачі [10, с.198]: визначення обсягу інвестицій у дебіторську заборгованість по комерційному та споживчому кредиту; формування принципів та умов кредитної політики по відношенню до покупців продукції; визначення складу потенційних дебіторів; забезпечення інкасації дебіторської заборгованості; прискорення платежів за допомогою сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості.

На погляд автора, найбільш повно ці завдання знайшли відображення в статті Сурніної К.С. [12, с.18], де відзначено основні завдання процесу управління дебіторської заборгованості: мінімізація фінансових ризиків, пов'язаних із можливістю збитків від списання безнадійних боргів та з можливим дефіцитом грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні підприємства; мінімізація втрат від можливого інфляційного знецінення суми заборгованості; мінімізація неодержаного доходу в зв'язку з неможливістю активного комерційного використання коштів, інвестованих у дебіторську заборгованість.

У статтях Новікової Н.М. та Черненко Л.В. доповнено завдання, які були виділені Сурніною К.С. та зазначено, що процес управління дебіторською заборгованістю повинний бути спрямований на вирішення наступних завдань [4, с.76; 13, с.507]: перебудова управління дебіторською заборгованістю за допомогою маркетингу в умовах неплатежів; раціональне використання різних механізмів повернення боргів.

Узагальнюючи вищевизначене, можна зробити висновок, що завдання управління дебіторською заборгованістю треба розглядати, виходячи з того, що дебіторська заборгованість в економіці має дві суттєві ознаки: джерело безплатних коштів для дебіторів та можливість збільшення ринку збуту продукції, робіт послуг для кредитора, таким чином, ці завдання можна класифікувати, як з точки зору маркетингу, так й з точки зору фінансового менеджменту. Систематизацію завдань управління дебіторською заборгованістю представимо на рисунку 1.

Аналізуючи завдання управління дебіторською заборгованістю, ми дійшли висновку, що таке

управління повинне здійснюватися на базі чітко сформульованих принципів. Проте сучасній економічній науці притаманна відсутність відповідей на концептуальні питання управління дебіторською заборгованістю. З метою заповнення цього недоліку, нами на основі постулатів фінансового менеджменту були запропоновані наступні принципи:

1. Принцип єдності та своєчасності у прийнятті управлінських рішень;
2. Принцип взаємодії маркетингових відділів та відділів з управління дебіторською заборгованістю;
3. Принцип послідовності в прийнятті управлінських рішень;
4. Принцип інформаційної доступності.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було сформульовано визначення поняття «управління дебіторською заборгованістю» на основі проведення критичного аналізу, ідентифіковано суб'єкт, об'єкт, предмет управління дебіторською заборгованістю, систематизовано завдання управління дебіторською заборгованістю, наведені принципи управління. Таким чином, результати дослідження теоретичних аспектів управління дебіторської заборгованості буде покладено в основу побудови механізму управління дебіторської заборгованості, що знайде своє відображення у подальших дослідженнях.

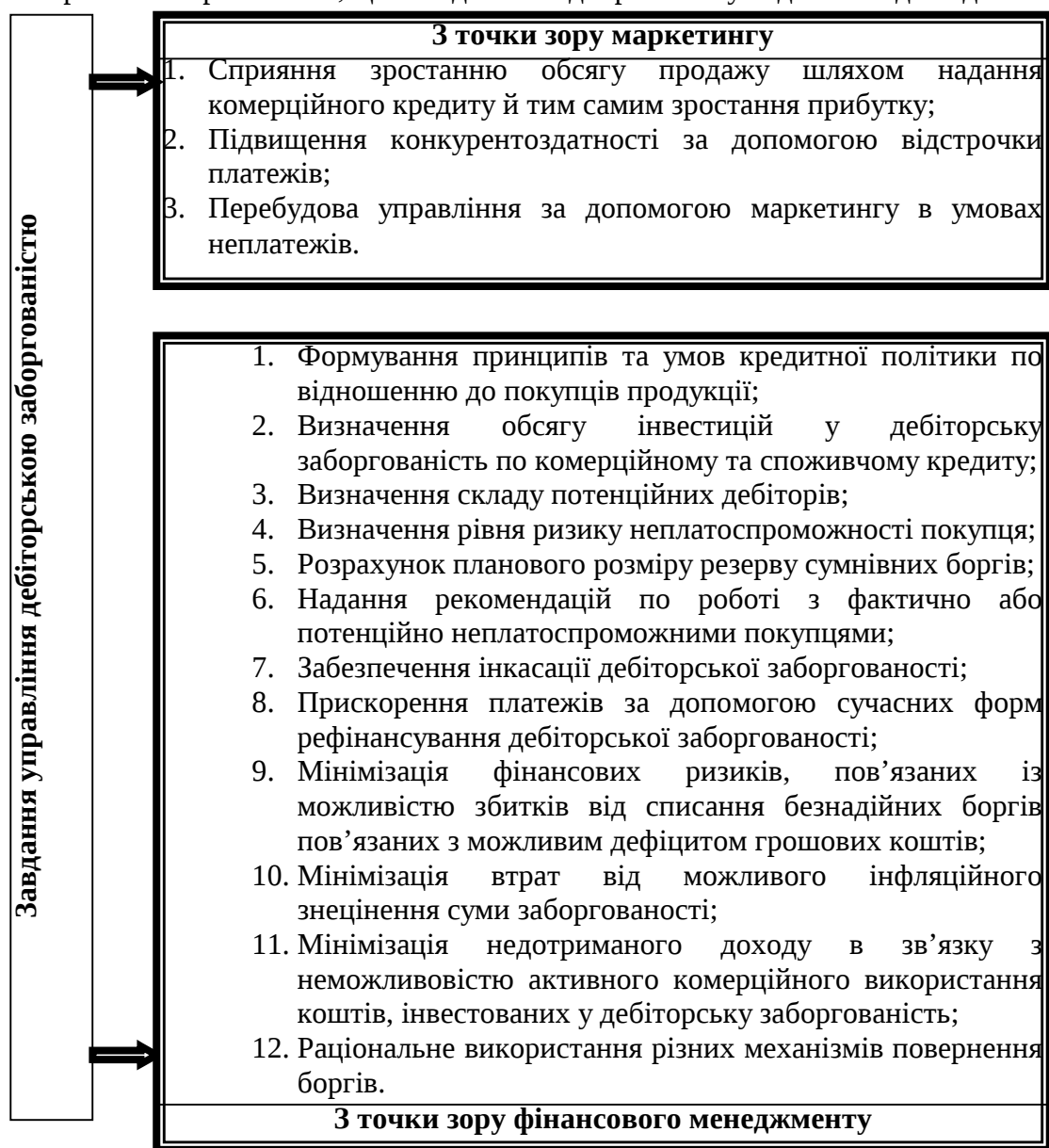

Рис. 1. Систематизація завдань управління дебіторською заборгованістю

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой экономический словарь / [ред. А. М. Азрилияна]. – 2-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
2. Коренева И.Н. Управление дебиторской задолженностью на предприятиях российской федерации : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора эконом. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / И.Н. Коренева. — Санкт-Петербург, 2008. — 24 с.
3. Скорба О. А. Управління дебіторською заборгованістю та альтернативні методи її рефінансування / О. А. Скорба // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Вип. 204, Т. І. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2005. — С. 196-202.
4. Новікова Н. М. Структурно – логічна модель управління дебіторською заборгованістю підприємства / Н. М. Новікова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - №1 (43). – С. 75 – 82.
5. Харакоз Л. В. Аналіз форм і методів управління дебіторською заборгованістю / Л. В. Харакоз, А. С. Вдовіна // Вісник Дніпропетровського університету. - Серія: Економіка. – 2008. - № 1. – С. 53-57.
6. Топоркова О. В. Управління дебіторською заборгованістю як один з інструментів фінансової політики підприємства / О. В. Топоркова, Т. О. Євлаш // Економічна стратегія і перспектива розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць. Вип. 1(7). – Харків, ХДУХТ, 2008. — С. 84 -89.
7. Гоцуляк С. М. Методи управління дебіторською заборгованістю / С.М. Гоцуляк // Вісник соціально – економічних досліджень: зб. наук. праць. Вип. 18. – Одеса, ОДЕУ, – 2004. — С. 69-74.
8. Бугай В. З. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / В. З. Бугай, Н. О. Головкин // Держава та регіони. - Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. - №1. – С. 60-63.
9. Беялов Т. Е. Аналіз форм і методів управління дебіторською заборгованістю у складі оперативних фінансових активів корпорації / Т. Е. Беялов // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - № 9 (51). – С. 30-36.
10. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент : [навч. посібник] / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – Чернівці : ЧДІЕУ, 2001. – 456 с.
11. Фінансовий менеджмент: навч. посібник: /за ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 469 с., - С. 210.
12. Сурнина Е.С. Меры по управлению дебиторской задолженностью / Е. С. Сурнина // Экономика и управление. – 2001. - Вып. 1(26). – С.18-19.
13. Черненко Л. В. Стан дебіторської заборгованості підприємства та організація системи управління нею / Л. В. Черненко // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно - технічного університету. – 2008. – Вип. 16. – Т.3. – С. 505 – 507.
14. Маглаперідзе А. С. Оперативне управління фінансами підприємства – фінансова база інноваційного розвитку / А. С.Маглаперідзе, В. В.Храпкіна // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2006. - №7. – С.48-52.
15. Коноплицкий В. А. Экономический словарь. Толково – терминологический / В. А. Коноплицкий, А. И. Филина. – К. : КНТ, 2007. – 624 с.
16. Белоус А. Б. Методология управляемости строительной фирмы / А. Б. Белоус // Российский экономический интернет-журнал [электрон. ресурс]: Интернет-журнал АТиСО / Акад. труда и социал. отношений – Электрон. журн. – М.: АТиСО, 2008. – № гос. регистрации 0420700008. – Режим доступа: <http://www.e-rej.ru/Articles/2008/Belous3.pdf>.
17. Куликов В. Г. Анализ факторов, влияющих на уровень управляемости организаций / В. Г. Куликов, З. М. Рыбалкина // Региональная экономика и управление: электр. науч. журн. / Вятский государственный университет - [электрон. ресурс]. – Киров: ООО «Международный центр научно-исследовательских проектов», 2007. - №3 (11). - № гос регистрации статьи 0420700035/0020. - Режим доступа к журн.: <http://region.mcnip.ru>.
18. Арефьева Е. Научись управлять дебиторской задолженностью / Е. Арефьева // Финансовый директор. – 2002. - №5. – С. 73 – 77.
19. Новікова Н.М. Управління дебіторською заборгованістю торговельних підприємств: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Н.М. Новікова. — К., 2008. — 164 с.